

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2017 | ÅRGÅNG 21

Bokförlaget THALES

JASON STANLEY: *How Propaganda Works*, New Jersey: Princeton University Press, 2015.

DEN AMERIKANSKA EPISTEMOLOGEN och språkfilosofen Jason Stanley har skrivit en bok om propaganda och ideologi. I *How Propaganda Works* (2015) ger han sig i kast med två frågor. I den första delen (kapitel 1–4) använder han sig av insikter från bland annat språkfilosofi för att analysera och förklara hur propaganda fungerar. I den andra delen (kapitel 5–7) undersöker han relationen mellan ojämlikhet och *bristfällig ideologi* (»flawed ideology») och besvarar Etienne de la Boëthies (1548) fråga om hur det kommer sig att de förtryckta i ett samhälle tenderar att acceptera förtryckarnas världsbild.

Dessa frågor är brinnande aktuella. Förra året, 2016, använde sig Nigel Farage och Donald Trump av rasistisk retorik för att övertyga brittiska väljare att lämna EU respektive amerikanska väljare att göra Trump till USA:s 45:e president. Liknande retorik har hörts från Marine le Pens *Front National* i årets franska presidentval, och kommer sannolikt höras från Jimmy Åkessons Sverigedemokraterna i nästa års riksdagsval här i Sverige. Stanleys (och många läsares) förhoppning är att hans bok ska hjälpa oss förstå, bemöta och hantera den högerpopulistiska retoriken. Även om Stanley inte når hela vägen så utgör hans bok ett steg i rätt riktning.

I kapitel 1–3 argumenterar Stanley för att i liberala demokratier såsom USA, Storbritannien och Sverige så styrs det offentliga samtalet av en resonabelhetsnorm (*norm of reasonableness*) enligt vilken det är otillåtet att i offentliga samtal hänvisa till ideal som inte är allmänt accepterade. Denna norm förklarar, till exempel, varför Sverigedemokraterna inte kan hänvisa till upprätthållandet av en svensk ras när de kräver en mer restriktiv invandringspolitik. För att framgångsrikt argumentera för något i det offentliga samtalet i

Sverige måste man istället hänvisa till ideal som jämställdhet, jämlikhet, eller upprätthållande av allas lika värde. Stanley menar att rasister och nationalisterna, som motsätter sig dessa ideal, måste hitta sätt att underminera idealen samtidigt som de framställer sig som om de respekterar dem.

Enligt Stanley gör de detta genom att använda sig av något han kallar för *underminerande demagogi*. Underminerande demagogi är ett bidrag till den offentliga diskussionen som presenteras som om det vore förankrat i ett allmänt accepterat politiskt ideal, men som i själva verket syftar till att underminera detta ideal (s. 69).¹

I en svensk kontext exemplifieras denna typ av propaganda av Sverigedemokraternas påståenden att flyktinginvandringen måste begränsas för kvinnors skull. Dessa påståenden presenteras av Sverigedemokrater som om de vore förankrade i det allmänt accepterade idealet om allas lika värde – i det här fallet att kvinnor förtjänar samma respekt som män. Men i själva verket syftar påståendet till att underminera detta ideal – i det här fallet att icke-svenskar inte förtjänar samma respekt som svenskar.

Kapitel 3 avslutas med frågan om hur ett påstående kan framstå som förankrat i idealet att upprätthålla allas lika värde, men ändå bidra till att underminera detta ideal (s. 125). Syftet med kapitel 4 är att beskriva de språkliga mekanismer som gör detta möjligt. Förklaringen, enligt Stanley, är att till synes harmlösa termer och uttryck, såsom »*welfare*» (amerikanska termen för »socialbidrag»), liknar nedsättande termer, såsom »neger», i några viktiga avseenden.

Enligt Stanley så är termen »*welfare*» när den uttalas av en amerikansk republikansk politiker ett kodord för att svarta saknar arbetsmoral. Istället för att uttryckligen säga: »svarta saknar arbetsmoral», kan en politiker säga: »»*welfare*» tar bort incitamenten för fattiga amerikaner att skaffa sig jobb». Detta tillåter, till exempel, en politiker att göra ett bidrag till den offentliga diskussionen som tycks hänvisa till ett allmänt accepterat ideal – lika respekt för alla i form av effektivt användning av skattemedel – men som egentligen kommunicerar något som underminerar detta ideal – svarta för-

tjänar inte samma respekt som vita då de saknar arbetsmoral. I en svensk kontext så skulle det kunna påstås att frasen »värna om yttrandefriheten» kommunicerar att muslimer har för mycket inflytande, »hedersvåld» att kvinnomisshandel är något icke-svenskar sysslar med, och »ta folks oro på allvar» att invandrare är brottsbenägna.

Enligt Stanley så liknar dessa fraser och termer nedsättande termer såsom »neger» i det avseendet att det nedsättande innehållet inte är en del av termens betydelse; det är inte så att »neger» betyder att svarta förtjänar mindre respekt än vita, eller att »*welfare*» betyder att svarta saknar arbetsmoral. Stanley följer en väletablerad pragmatisk teori om nedsättande termer enligt vilken »neger» refererar till en person med svart hudfärg, men användandet av termen kommunicerar att svarta förtjänar mindre respekt än vita. På samma sätt, enligt Stanley, så refererar »*welfare*» till socialbidrag, men användandet av termen kommunicerar i en amerikansk politisk kontext att svarta saknar arbetsmoral.

Stanley gör denna poäng med hjälp av en distinktion mellan en utsagas diskussionsrelevanta innehåll (*at-issue content*) och icke-diskussionsrelevanta innehåll (*not-at-issue content*). Det diskussionsrelevanta innehållet är det som är uppe för diskussion medan det icke-diskussionsrelevanta innehållet kommuniceras som en del av bakgrunden. Till exempel, anta att Ali och Beatrice diskuterar var nycklarna till fritidsgårdens biljardrum är och Ali säger, »David, som jag träffade igår, har nycklarna.» Utsagans diskussionsrelevanta innehåll är att David har nycklarna och dess icke-diskussionsrelevanta innehåll att Ali träffade David igår.

Denna distinktion har några intressanta implikationer. Det faktum att det nedsättande innehållet kommuniceras som en implikatur innebär att det är svårt att bemöta. Om Beatrice utmanar Alis påstående – »nej, jag tror inte det» – så innebär det att hon enbart utmanar det diskussionsrelevanta innehållet. För det andra så innebär det att den som ger sig i kast med att debattera det diskussionsrelevanta innehållet förbinder sig till att acceptera det icke-diskussionsrelevanta innehållet. När Beatrice utmanar det diskussionsrelevanta innehållet så förbinder hon sig till att acceptera att

Ali träffade David igår. För det tredje så innebär detta att det icke-diskussionsrelevanta innehållet måste göras till diskussionsrelevant för att kunna diskuteras. Till exempel, om Beatrice vill utmana det icke-diskussionsrelevanta innehållet så måste hon skifta diskussionens fokus så att frågan om Ali träffade David igår blir diskussionsrelevant: »jag var med David hela dagen igår, och vi träffade inte dig».

Tillämpat på utsagan »*welfare*» tar bort incitamenten för fattiga amerikaner att skaffa sig jobb» så innebär detta att den amerikanska politikern kommunicerar det diskussionsrelevanta innehållet att socialbidrag tar bort incitament samt det icke-diskussionsrelevanta innehållet att svarta saknar arbetsmoral. Ett försök att bemöta den kommunicerade rasismen genom att diskutera det diskussionsrelevanta innehållet – sambandet mellan socialbidrag och jobbsökande – kommer att misslyckas. Vidare så noterar Stanley att då »*welfare*» fungerar som en nedsättande term så gäller även att »evaluating the proposal means that one must accept the social meaning [of welfare]» (s. 158). Detta innebär att politiker som »tar debatten» om socialbidragens effekt på jobbsökande tvingas acceptera det icke-diskussionsrelevanta innehållet att svarta saknar arbetsmoral.

Detta förklarar delvis varför svensktalande antirasister är ovilliga att diskutera till exempel »hedersvåld». Om »hedersvåld» kommunicerar ett rasistiskt icke-diskussionsrelevant innehåll – att kvinnomisshandel utförs främst av personer av icke-svensk härkomst – så riskerar ju antirasisten som diskuterar »hedersvåld» att bekräfta det rasistiska icke-diskussionsrelevanta innehållet.

Problemet är att även om Stanleys förklaring kan verka rimlig så lämnar den en del att önska. Det är, till exempel, långt ifrån självklart att termen »*welfare*» fungerar på samma sätt som termen »neger». De flesta filosofer är överens att om en kompetent svensktalande talare använder termen »neger» så kommunicerar talaren att svarta inte förtjänar samma respekt som vita. De tycks också vara överens om att även de som deltar i en konversation där termen »neger» används vanligtvis förbinder sig till att svarta inte förtjänar samma respekt som vita om de inte opponerar sig mot

användandet. Enligt en pragmatisk teori om nedsättande termer så förklaras detta av att det finns en språklig konvention bland svensktalande personer enligt vilken man enbart använder »neger» för att beskriva en svart person om man vill kommunicera att svarta inte förtjänar samma respekt som vita.

För att termen »*welfare*» ska ha samma egenskaper som termen »neger» så borde det finnas en konvention bland engelsktalande amerikaner enligt vilken politiker enbart använder sig av »*welfare*» om de vill kommunicera att svarta är lata. Stanleys stöd för detta är en kort sammanfattning av en psykologisk studie från 1990-talet som visar att amerikaner associerar uttrycket »*welfare*» till att svarta amerikaner är lata (ss. 123f); samt en välkänd nyhet från 1970-talet om en svart kvinna som lurade till sig socialbidrag som kom att användas flitigt av Roald Reagan i sin presidentvalskampanj (ss. 158ff). Stanley sammanfattar: »it is scarcely possible for Americans raised during this time not to find the image of a Cadillac-driving Black urban woman popping into their head when they hear the word ›welfare›». Problemet är att det faktum att amerikaner associerar »*welfare*» med att svarta amerikaner är lata inte visar att det finns en konvention enligt vilken man enbart använder termen »*welfare*» om man vill kommunicera att svarta är lata.

Även om Stanley skulle lyckas visa att det finns en konvention som styr användandet av »*welfare*» så är det oklart om termen »*welfare*» har de egenskaper som krävs för att en demagog ska kunna kommunicera att svarta saknar arbetsmoral samtidigt som hen ger sken av att hänvisa till ett allmänt accepterat ideal. Om det finns en konvention enligt vilken användandet av »*welfare*» kommunicerar att svarta är lata så tycks det orimligt att tro att en politiker som använder termen kan framställa sig själv som om hen hänvisar till ett allmänt accepterat ideal. Konventionen gör detta lika omöjligt som det är att i Sverige framställa sig själv som anti-rasist samtidigt som man beskriver en svart kollega som »neger».

Ytterligare ett problem är att det är svårt att se hur bokens första del (kapitel 1–4) hänger ihop med bokens andra del (kapitel 5–7) där Stanley diskuterar sambandet mellan ojämlikhet och ideologi. I introduktionen säger Stanley att analysen av propaganda i

den första delen »explains how effective propaganda exploits and strengthens flawed ideology» (s. 5). Detta låter lovande, men tyvärr så infriar inte Stanley löftet och läsaren får gissa hur han ser på kopplingen mellan propaganda och ideologi.

För övrigt så är den definition av ideologi som Stanley föreslår i kapitel 5 idiosynkratisk. Stanley nämner Etienne de la Boéthies fråga om hur de förtryckta »come to accept the flawed ideology of the elite» (s. 5). Det verkar därför som om han använder sig av »bristfällig ideologi» (*flawed ideology*) på samma sätt som ideologi eller falskt medvetande traditionellt används av Marxister. Stanley lägger dock till kvalifikationen »bristfällig» (*flawed*) för att även kunna tala om ideologi i en neutral mening:

We all have ideologies [...] and only some of them are flawed in the relevant sense. The ones that are flawed in the relevant sense are the ideologies that are genuine barriers to the acquisition of knowledge. (s. 200)

Stanley är, med andra ord, intresserad av ideologier som är bristfälliga i den epistemiska meningen. Han erkänner att detta skiljer sig från det traditionella Marxistiska användandet av ideologi, enligt vilken ideologier är bristfälliga i en moralisk eller politisk mening. Stanley skriver:

my interest lies in singling out a subclass of ideological belief that is epistemologically flawed. Its moral and political flaws are a consequence of its epistemological defects. (s. 198)

Utöver att vara ett hinder för inhämtandet av kunskap så karakteriseras bristfälliga ideologier av att de innehåller element som gör dem immuna mot förändring. I en svensk kontext kan dessa två egenskaper exemplifieras av en sverigedemokratisk ideologi som består av trosföreställningarna att invandring leder till ökad kriminalitet, samt att traditionella nyhetskanaler låter bli att rapportera om brott för att skydda invandrare. Detta utgör ett exempel på det Stanley kallar bristfällig ideologi då den 1) förhindrar dem som accepterar ideologin från att inse att Sverige har blivit tryggare, och 2) är immun mot förändring då de som accepterar ideologin inte li-

tar på motstridig evidens publicerad av traditionella nyhetskanaler.

Även om Stanleys definition av bristfällig ideologi kan användas för att göra reda för mycket av det som sprids på *Avpixlat*, *Flashback*, och *Breitbart* så är den både för vid och för snäv för att lyckas som en allmän definition av ideologi. Definitionen är för vid då den tycks inkludera falska vetenskapliga teorier. Anta till exempel att Elin tror att Newtons mekanik ger en korrekt beskrivning av den fysiska världen. Denna trosföreställning tillfredsställer Stanleys kriterier för bristfällig ideologi: trosföreställningen 1) förhindrar henne att inhämta kunskap om beteendet hos objekt som färdas i hastigheter som närmar sig ljusets, och 2) får henne att tolka till synes falsifierande instanser som orsakade av fel hos mätinstrumenten. Då det låter märkligt att säga att Elin lider av en bristfällig ideologi på samma sätt som en läsare av *Avpixlat* lider av en bristfällig ideologi, så tycks definitionen vara för vid. Definitionen är också för snäv då den utesluter kunskapsbidragande men till synes ideologiska trosföreställningar. Anta till exempel att Fredrik är en fastighetsmäklare som korrekt tror att det finns ett negativt samband mellan huspriser och inflyttning av invandrare. Även om hans trosföreställning tillåter honom att göra korrekta förutsägelser om framtida prisfluktuationer så har den det gemensamt med den sverigedemokratiska ideologin att den legitimerar en fortsatt uppdelning mellan personer av svensk och icke-svensk härkomst.

Stanley kan svara att även om trosföreställningen tillåter Fredrik att få viss kunskap så förhindrar den honom från att få andra viktigare kunskaper. Problemet är att det svaret tvingar Stanley att förklara vad det är som gör viss kunskap mer viktig än annan kunskap. En Marxist kan grunda distinktionen på moraliska och politiska effekter. Men Stanley, som vill förklara ideologiers moraliska och politiska skador i termer av dess epistemiska skador, kan tyvärr inte göra detta.

Även om det är lätt att hitta fel i Stanleys *How Propaganda Works* så utgör den ett viktigt bidrag till den analytiska politiska filosofin. Även om bokens första del är underutvecklad, så presenteras där grunden för ett ramverk som kan hjälpa oss att förstå och bemöta den politiska retorik som nu fått fotfäste i USA och Europa. På

samma sätt kan den andra delens icke-ortodoxa Marxistiska analys utgöra en utgångspunkt för analytiskt sinnade politiska filosofer som är intresserade av hur (bristfälliga) ideologier påverkar icke-ideala samhällen.

→

Nicolas Olsson Yaouzis

Noter

1 I det engelska originalet: »A contribution to public discourse that is presented as an embodiment of a worthy political, economic, or rational ideal, but is in the service of a goal that tends to undermine that very ideal.»